

HALÁSZ PÉTER

## Hagyomány és honismeret

A *hagyományt* sokan tartják fontos és megőrzendő értéknek, ám vannak, akik szerint fölösleges, idejétmúlt haszontalanság. Különösen a liberális gondolkodás eltévedettjei hivatkoznak előszeretettel arra, hogy a hagyomány gúzsba köti az egyént és elnyomja a szabadságát. Ennek a szemléletnek kétségtelenül van alapja. A hagyomány olyan, mint az énekesnek a kotta, a szőlőnek a karó: irányt mutat, támaszt nyújt. A hagyományok nélküli ember pedig olyan, mint a háztalan csiga – védtelen, kiszolgáltatott, befolyásolható.

Sokszor hivatkoznak a hagyományra, de nem biztos, hogy mindig és mindenki tudja, miről is van szó. Olvashatunk, hallhatunk hagyományos kultúráról, hagyományos társadalomról, hagyományos technológiákról, hagyományos szemléletről és itt a *hagyományos* többnyire régiest, túlhaladottat, netán elavultat jelent, amit szembe lehet állítani az újszerűvel, a korszerűvel. A diktatúra idején a politika kétségtelenül rányomta bélyegét a hagyománnyal kapcsolatos megítélésekre. A „múltat végképp eltörölni” akaró időkben a „hagyományos” jelző nem hangzott jól, ezért elé kellett tenni a „haladó” szócskát. Újabbban mintha kevésbé lenne gyanús a *hagyomány* fogalma, vagy a *hagyományos* szóösszetétel. A szó elfogadottsága talán azt jelzi, hogy egyre többen lesznek, akik a hagyományban értéket látnak. Ha *hagyomány* szavunk történeti gyökereit keressük, alighanem a XIX. század első felének nyelvújítása felé kell tekintenünk. Az elsők között 1826-ban, Kölcseynél találkozhatunk ezzel a szóval és talán jelképek is tekinthetjük, hogy éppen ebben a szóösszetételben: „*nemzeti hagyomány*”.

*Hagyományon* általában az úgynevezett a *néphagyományt*, vagyis a népművészetet, a népdalt, a néptáncot, a népszokást értjük, annak elmúlását búsuljuk, annak őrzését szorgalmazzuk. Pedig a hagyományt nem őrizni kell, hanem *megélni*! A rabot, meg az egyébre sem való kincset szokták őrizni – rács mögött, lakat alatt. A „hagyományőrzés” szó magában hordozza, legalábbis fölveti a hagyomány funkcióvesztésének, élettől való elszakadásának árnyékát, a mesterséges életbenntartás szükségességét. A hagyományt nem őrizni, nem ápolni kell, hanem *átélni*, apáról fiúra *örökíteni*. Hiszen éppen az időben való megjelenésétől, a nemzedékeken át megvalósuló beágyazottságtól válik azzá, ami: vagyis *hagyománnyá*. Csak így teljesítheti hivatását, így válhat a nemzet megmaradását szolgáló kulturális és szociális immunrendszerrel. Valójában nem nekünk kell őriznünk a hagyományt, hanem a *hagyomány az, ami őriz bennünket*, növelve a közösség, a nemzet fennmaradásának esélyeit.

A hagyomány fogalmát és jelenségét természetesen nem szűkíthetjük le a folklorra. Mert például a közigazgatásnak, vagy a településtervezésnek, az építészetnek, a kézműves mesterségeknek, a társadalom szerveződésének, a helytörténetnek, az oktatásnak, vagyis életünk újszólván minden területének megvan a maga *hagyománya*. A *hagyományos gazdálkodás* jól felismerhető, minőséget nyújtó, értéket termelő körzetei nyilvánvalóan azért alakultak ki, mert ott sikerült az adott földrajzi, éghajlati, piaci és emberi tényezőkkel összhangba hozni a termelés módját, ott voltak képesek a körülményekhez *legcélszerűbben* igazodó fajtákat, technikát, technológiát kialakítani és *folyamatosan* tökéletesíteni. *Andrásfalvy Bertalantól* ismerjük a vízszabályozás előtti *ártéri gazdálkodás* lényegét: nem gátak közé szorították a folyót, hanem *nagvízkor* ágakba, holtágakba, fokokba eresztették a vizet. Természetes és célszerű kapcsolat volt ez a víz és a termőföld között, engedték, hogy a folyó éljen és lélegezzen. Az ember és a víz harmonikus együttélése csak nemzedékeken keresztül összegyűlt tapasztalatok hagyományozódásával volt megvalósítható. A *hagyom-*

mányos falusi építkezésnek is az adottságokhoz való *célszerű igazodás* a lényege. A hagyományban mindenki képes *tájékozódni*: a paraszti házak építésének minden falubeli mestere, vagy legalábbis ismerője volt. Életformája, gazdálkodása ezt tette indokolttá, abban a környezetben kialakult ízlése ezt tartotta szépségnek. A *hagyomány* tehát a *biztonságot jelentette*, amelyben az ügyefogyottabb ember is feltalálja magát. A *hagyományos társadalmi szerveződések* csak a XIX. század második felétől alakultak ki hazánkban, mert a reformkori nemzeti kaszinókat az önkényuralom ugyanúgy elsöpörte, mint a XX. századiakat a kommunizmus. A társadalmi, vallási, gazdasági, földrajzi és kulturális alapokon formálódó – ma úgy mondjuk civil – szervezetek *célszerű* módon, hasonló érdeklődésű és érdekeltsgű *közösségekre tagolták a társadalmat*. Ezeknek a szervezeteknek volt belső önkormányzatuk, az egymásba vetett bizalom tartotta össze őket. A társadalom regenerálása el sem képzelhető, ha nem ismerjük és nem szívjuk magunkba a *hagyományos társadalmi szerveződések szellemiségét*.

A hagyomány tehát elsősorban nem formai elemeket, nem pitykét és sujtást, nem a szoba sarkába állított rokkát, vagy a talicskába ültetett muskátlit jelenti, hanem *életformát, gondolkodásmódot, értékrendet*, különösen pedig a *történelmi idő átélését*. A hagyomány a *célszerűséget* jelenti, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való igazodás nemzedékeken keresztül fölismerést és tőkéletesített stratégiáját. Magyarán: *az egyén, a közösség és a környezet optimális viszonyát*, a tárgyi és a szellemi világban egyaránt. *Németh László* szerint: *„A népek emlékezete a hagyomány. Egy nemzet válasza életkörülményeire.”*

Ha visszatekintünk nemzetünk történelmének utóbbi századaira, azt látjuk, hogy a hagyományhoz való ragaszkodásra, a hagyományban való megkapaszkodásra jó néhány alkalommal sor került. Rendszerint olyankor, amikor bajban volt az ország, s a magyarság megmaradását szívügyüknek tekintők a *nemzeti identitást megtartó hagyományból* igyekeztek erőt meríteni. Ilyen képletes csigaházba húzódás volt a reformkornak nevezett élet-halál harc idejének magyar, vagy magyaros zenéje és táncai, díszmagyarjai, *Erdélyi János, Arany János, Kriza János* népköltészet iránti érdeklődése, *Fényes Elek* országleírása, *Kazinczyék* nyelvújítása, a XIX. század végi építkezésben a hagyományból merítő nemzeti romantika és a magyar szecesszió. A Trianont követő dermesztő szorongásban a népi írók szellemi megújulása – az elvesztett államiság helyett megtalált népi értékek fölfedezése –, az 1931 és 1944 között virágzó, hagyományban gyökerező Gyöngyösbokrétá-mozgalom mind a nemzeti hagyomány védőbástyái közé való visszatalálást szolgálta. *Muhoray Elemér*nek a magyar hagyományban gyökerező színjátszás, *Kodály Zoltán*nak, *Bartók Bélán*ak, *Lajtha Lászlónak* a magyar töről fakadó zene, *Kós Károlynak, Debreczeni Lászlónak* a nemzeti építészeti, *Andrássy Kurta János*nak, *Szervátius Jenő*nek a nemzeti képzőművészet létrehozása érdekében kifejtett erőfeszítése ugyanezen a célt szolgálta. A kommunista diktatúra enyhülésekor pedig a táncház mozgalom, a népművészet mestereinek elismerése, hagyományos kézműves-táborok, a Röpülj páva-körök voltak azok a kezdeményezések, amelyek a hagyomány világához való visszatérés keretei között a hatalommal való szembenállást és a magyarság megvallásának korántsem veszélytelen szerepét is fölvállalták. A hagyomány nem merül ki tehát a pentatóniában, a népművészeti motívumok ízlésvilágában, népdalaink ősi, keleti módon, torokból való éneklésében. Itt bizony sokszor nem elegendő a torok, *hagyományainkhoz olykor foggal és körömmel is ragaszkodnunk kell*.

A hagyományban kereshetjük és találhatjuk meg a *nemzet kollektív értékeinek folytonosságát*. A természetes módon, saját belső törvényei szerint fejlődő társadalom, akármilyen külső hatások is érik, békés és civilizált körülmények között fel tudja ezeket dolgozni, és hagyományába építve meg tudja valósítani életének szerves folyamatát. A mi népünk számára, amely rengeteg idegen hatásnak volt – és van – kitéve, s a változások rendszerint erőszakos körülmények, véres megrázkódtatások között érték, különösen fontos, hogy a hagyomány folytonosságát védelméül megőrizze. A medrét nem találó, vagy azt örökké változtató folyó előbb-utóbb elvész, vizét föliszsa a homok. Ezért írta *Kodály Zoltán* 1937-ben, amikor a magyarságot még csak a német veszély fenyegette, hogy *„amikor egy ledöntött nemzet újjá akarja magát építeni, szüksége van, inkább, mint valaha, a hagyomány minden porszemecskéjére. Hogy tudja, mi vagyok, honnan jöttem.”*

Szavai ma talán időszerűbbek, mint 70 esztendeje!

Most, amikor beszippantottak, betuszkoltak bennünket az Európa Uniónak nevezett „birodalomba”, különösen felértékelődik a *nemzeti hagyomány szerepe*. Az Európai Unió ugyanis mindent uniformizál. Mindent, amit célszerűnek tart, egységesít: a pénzt, az informatikát, az infra-

struktúrát, a gazdaságot és bizonyára még sok mindent. Egyetlen területet nem kíván uniformizálni, mégpedig a nemzeti sajátosságokat hordozó, a hagyományon alapuló kultúrát. Pontosan úgy, ahogy Györffy István 69 esztendeje megfogalmazta: „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvetünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítjuk az európai művelődést!” Csakhogy a veszély, az európai, de főleg az amerikai médiák kommersz-kultúrájának veszélye ennek ellenére fönnáll, s csatlakozásunk óta pedig még fokozódik. Az influenza sem várja el tőlünk, hogy megbetegedjünk, de ha meggyöngül szervezetünk immunrendszere, védekezőképessége, akkor a járvány hamarosan ágynak dönt, sőt még rosszabbul is járhatunk. Ezért ellenségei a kozmopolitizmus és az internacionalizmus vírusai a nemzeti hagyomány vitaminjának.

Az identitásukban erős skandináv országokban van egy külön tudomány, amely a hagyományal foglalkozik. Ez a *folkminnesforskning*, vagyis a népmemlékezet-kutatás. Milyen fontos lenne ilyen tudomány, sőt tantárgy a mi nemzetünk számára is, amely határainkon belül is tragikusan elbizonytalanodott és megosztott, minden harmadik tagja pedig jelenlegi határainkon kívül él.

Az ókori hajósok úgy tartották: aki nem tudja merre akar hajózni, soha sem kap kedvező szelet. Ha a magyarság hajójának olyan kormányosai vannak, akik múltunkban csak a végképp eltöröndöt látják, s ha bennünket sem hat át a Kölcsey által oly fontosnak tartott *nemzeti hagyomány*, akkor hiába bűnhődünk meg a múltat s jövőndöt, és akármilyen tágas óceánra fusson is ki hajónk, sohasem kapunk kedvező szelet.

## A hagyomány szerepe életünkben

I. Sokat beszélünk róla, gyakran emlegetjük a *hagyományt*, úgy is, mint fontos, hasznos, megőrzendő értéket, és úgy is, mint fölösleges, idejétmúlt elvetendő haszontalanságot. Sokszor hivatkozunk rá, de nem biztos, hogy mindig és mindenki tudja, miről is van szó. Újságokban, folyóiratokban olvashatunk hagyományos kultúráról, hagyományos társadalomról, hagyományos technológiákról, hagyományos értékrendről és ezekben a szóösszetételekben a *hagyományos* általában régiest, sokszor túlhaladottat, netán elavultat jelent. Legalábbis az esetek többségében ebben az értelemben használják, szembeállítva a korszerűvel, az újszerűvel.

A diktatúra idején a politika is rányomta bélyegét a hagyománnyal kapcsolatos megítélésekre és értelmezésekre. A „múltat végképp eltörölni” akaró időkben a *hagyományos* jelző nem hangzott jól, ezért elétették a „haladó” szócskát, ugyanúgy, mint a hazafiság fogalom elé is illett odabiggyeszteni a szocialista jelzőt. Az Új Magyar Lexikon III. kötetében pedig – még kimondani is szörnyű – a „haladás-ellenes hagyomány” fogalmával is találkozunk. Példát is hoz a szótár erre a képtelenségre, mégpedig – ne tessenek nevetni! – a „sovinizmust”.

Újabbán kevésbé gyanús a *hagyomány* fogalma, vagy a *hagyományos* szóösszetétel. A napilapokban legalábbis nyakra-főre használják a *hagyományteremtés* kifejezést, ami ugyan fából vaskarika, hiszen a hagyományt nem teremtik, hanem – legjobb esetben is – teremődik. De olvashatunk *hagyományörzésről* is – az ember szinte látja a hagyományt kivont karddal őrző katonát –, meg *hagyományápolásról* – ami pedig azt sejtetheti, hogy beteg dologról van szó, ha egyszer ápolni kell. A szó felkapottsága mindenesetre azt jelzi, hogy egyre többen vannak, akik a hagyományban *értéket* látnak, amit érdemes őrizni is, meg ápolni is.

Lássuk ezek után, hogy a szakirodalomban hogyan értelmezik, miként magyarázzák ezt a kifejezést, illetve azt a fogalmat!?

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára azt írja a hagyományról, hogy „Régebbi korokból, néha írott feljegyzésekben, de többnyire íratlanul, nemzedékről nemzedékre szálló és a közösségben továbbra is érvényesülő szokás, ízlés, erkölcs, felfogás.” Ebben a meghatározásban lényegében benne van majdnem minden, hagyományra jellemző ismérv. A többiek már inkább csak árnyalják a definíciót. Ballagi Mór például azt írja a hagyományról 1867-ben megjelent szótárában: „Nincs leírva, hanem szóbeli előadás útján száll nemzedékről nemzedékre.” A Révai Nagy Lexikon szerint: „Nemzedékről nemzedékre öröklődik, szájról szájra száll.”

Talán nem véletlen, hogy a *hagyomány* fogalmának legteljesebb, bár meglehetősen elvont értelmezését a Magyar Néprajzi Lexikonban olvashatjuk. Eszerint a hagyomány a „közösségi magatartásformák és objektívizációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája”. A szócikket fogalmazó Istvánovits Márton fontos megállapítása, hogy „a hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele, az élők világában egyedül az emberi közösségek sa-

játja, amennyiben ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják, amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle közösségek tagjainak birtokává, szervezik meg ezek viselkedését.”

**II.** Ezek a megfogalmazások – amelyek korántsem merítik ki a témával foglalkozó irodalmat, csupán szemezgetnek belőle – mindenestre fölvetnek néhány szempontot.

1. Mindenekelőtt a *színhagyomány* és az *írásbeliség* viszonyát. A meghatározások többsége szerint a hagyomány egyik fő jellemzője, hogy nincs leírva, vagy legalábbis hosszú időn keresztül szájról szájra szállt. Általában a népek, népcsoportok történelmének kezdeteiben gyökerezik a hagyomány. Apáról fiúra szálló dal, formakincs, magatartás- és szokásforma. Hagyomány volna eszerint minden, ami a népélettel összefügg, de nem jegyezték le.

Ezek a meghatározások fölvetik a kérdést: vajon ha följegyezzük az eseményt, a fogalmat, a jelenséget, akkor megszűnik mint hagyomány? Ha magnóra vesszük a népzenet, videóra rögzítjük a néptáncot, azáltal kikerül a hagyomány fogalomköréből? Vajon a vallási hagyomány megszűnik létezni azzal, hogy a Szentírásba, vagy a Koránba foglalták?

A hagyomány elsősorban szellemi örökség, bár vannak tárgyi elemei is. Vajon mi változik, ha leírjuk, lerajzoljuk, filmszalagra vesszük? Egy falu története a hagyományban is él, a régi öregek a maguk módján ismerték és számon tartották falujuk történetét. Ennek klasszikus formája a *színhagyományban* élő helytörténet. De ha egy tanár, vagy pap mindezt leírja és könyv alakban megjeleníti, akkor vajon megszűnik, mint hagyomány? Nem hiszem, talán csak egy másik dimenzióba kerül.

2. A témával kapcsolatos kérdések másik csoportja a *hagyomány és a közösség viszonya*. A szellemi örökség lehet *családi hagyomány*. Történelmünk során sokáig csak a *színhagyományban* élt – s él jórészt ma is – a családtörténet, a genealogia. A középkorban, de talán még később is, gyakori üdvözlési forma volt: „*ki vagy és kik atyáid?*” És aki nem tudta felsorolni legalább hetediziglen a felmenőit, arról kiderült, hogy csökkent értékű ember, nincs tisztában a származásával, hiányos a szellemi öröksége, nincsen *hagyománya*. A családi hagyomány tehát fontos része az identitásnak, az azonosság-tudatnak. Bárki meggyőződhet erről, ha megfigyeli, gyermekeink milyen érdeklődéssel fogadják az ismert családtagok általuk nem ismert elődeire vonatkozó ismereteket.

A hagyomány és a közösség viszonyát tekintve vannak *csoporthagyományok*, egy település, falu vagy város közös, csak rájuk vonatkozó és elsősorban általuk ismert – főként számukra fontos – hagyományos ismeretanyaga. Ugyanígy létezik egy-egy tájegység – példának okáért a *Matyóföld* – *történelmi, kulturális hagyománya*, és létezik természetesen *nemzeti hagyomány*. De vajon hol a határ a történelem, mint hagyomány és a történelem, mint tudomány között? A moldvai csángók, akik sajátos történelmi-politikai helyzetük miatt ma is a szóbeliség állapotában élnek, a legtöbb esetben nagyon pontosan tudják, hogy falujuk népessége évszázadokkal ezelőtt melyik erdélyi faluból vagy falvakból települt, menekült vagy bujdosott mai lakóhelyére. Településeik történetére más források gyakorlatilag nem, vagy csak töredékesen állnak rendelkezésünkre.

**III.** Ezek után föltehetjük a kérdést: hogyan működik és milyen tulajdonságai vannak a *hagyománynak*?

A néprajzi szakirodalom, mint említettem, egyértelműen a *szóbeliséget* hangsúlyozza ugyan, de nincs olyan egyértelmű állásfoglalása, ami szerint a leírt hagyomány többé nem hagyomány. Azt sem fogalmazza meg határozottan, hogy az „írott hagyománynak” mi a szerepe a műveltség hagyományozódásában. Az *írásbeliség* és a *színhagyomány* viszonyával talán *Honti János* foglalkozott a legalaposabban és megállapítja, hogy *a kettőt nem lehet egymással egyértelműen szembeállítani*. Egy *Alexander Goldenwieser* nevű szociológus 1921-ben, Londonban megjelent munkájában a kultúra „tartósságát” (vagy talán helyesebb úgy fordítani: „folyamatosságát”) a hagyomány szerepével indokolja. *Honti János* ugyanakkor hangsúlyozza a néphagyomány nagy mozgási szabadságát, ami mindenfajta *lerögzítetlenségéből* fakad, miáltal *nincsenek terjedési korlátai*, a nyelvhatárok nem állják útját. A szellemi hagyomány fennmaradásában ugyanakkor nagyon fontos feltétel – vallja *Honti János* –, hogy szellemisége legyen, ami lehet vallási, és lehet nemzeti is. Ez a szellemiség adja meg a hagyomány lényegét, ettől van, hogy „*a magyar vagy görög hagyomány többet jelent, mint a hagyomány megnyilatkozásának nyelvét, vagy fellelésének helyét*”

A *hagyomány állandóságával* többen is foglalkoztak. Egy XIX. század végi amerikai szociológus, *Willam Graham Sumner* egyenesen a „*hagyomány fogságában élő társadalomról*” beszél, és

annak veszélyére figyelmeztet, hogy a szokás, összefonódva a hagyománnyal „*olyan erős korlátozó elemmé válhat, amely előre meghatározott útra vezeti a társadalmat és elnyomja a szabadságot*”. Nem nehéz felismerni ebben a megfogalmazásban a liberális gondolkodás jelenkori eltévelyedésének gyökerét.

Ezzel szemben *Varga László*, a magyar népi építészet egyik legkiválóbb kutatója és oktatója éppenséggel úgy fogalmaz, hogy a hagyomány merev és változatlan szemlélete ellentmond a hagyomány lényegének, „*Júszien a hagyománynak is volt valamikor kezdete, a hagyomány is elévül egyszer és el is hal.*” Ezt a szemléletet, miszerint a hagyomány nem merev, hanem maga is változik, erősíti *Csiszov Kirill* (ukrán vagy orosz) etnográfus kitűnő megállapítása. „*Egy falu hagyományos viseleténél – olvashatjuk – az asszonyok tucatjai hordanak egyforma szabású viseletet hasonló díszekkel, anélkül, hogy két egyforma öltözetet találjanak. Nem másolatok ezek, hanem variánsok. A falusi ünnepekségeken ezek az asszonyok egészen mások, mint ma egy-egy népi együttes tagjai, akik egységes, uniformizált viseletet hordanak, ezért inkább katonaságra, vagy tüzoltóságra emlékeztetnek. Az egyéniesítő variánsok mindig éltek, a meglehetősen merev hagyományok között is. Ha a régi falusi utcán azonos típusú épületek sorát látjuk is, sokkal jobban kiismerjük magunkat, mint valami új lakónegyedben. A falu hagyományos házai gyakran egyszintes típusú épületek, de nem másolatok, hanem egymás változatai. A népi kultúra valódi történetében tehát – még mindig Kirill Csiszov szövege – az etnikus hagyomány az urbanizálódás előtt a helyi hagyományok variálható tömegeként létezett.*”

Tehát a szóbeliség, a „rögzítetlenség” teszi lehetővé a hagyomány körébe tartozó jelenségek variálódását, alkalmazkodóképességét, célszerű változását. Akárcsak az élővilág esetében, ahol a mutációk változatosságán alapszik a fajok változékonysága és fejlődése, az evolúció.

IV. A hagyomány fogalmát és jelenségét természetesen nem szűkíthetjük le a folklorra, noha a mindennapi életben elsősorban a népdalok, a néptánc, a népművészet világát értjük alatta. De például az építészetnek, a kézműves mesterségeknek, a társadalom szerveződéseinek, a helytörténetnek, az oktatásnak és életünk újszólván minden területének van *hagyománya*. Próbáljunk meg ezek közül néhányat számba venni!

1. A *hagyományos gazdálkodás* területén hagyományon természetesen nem az ökörrrel húzott faekét, vagy a zsákból, kézzel törtető vetést jelenti, ez ugyanis az adott korhoz kötődő technikai állapot. Számunkra inkább az a fontos, hogy miként alakultak ki a *hagyományos tájtermelési körzetek*, hogy miért éppen ott, miért éppen azzal a termékkel jöttek létre, ami a vidéknek jó hírnevet, a termelőknek jobb megélhetést, a magyar mező- és élelmiszergazdaságnak pedig értékes minőséget jelent, vagy talán pontosabb, ha úgy fogalmazunk: jelenthet. Csupán néhány példát említek, hogy érzékeljük a kérdés összetettségét és a hagyományos termelési körzeteket alakító tényezők sokféleségét.

Vajon miért éppen *Szeged*, vagy *Kalocsa* környékén jött létre a *fűszerpaprika termelés* messze földön híres tájörzete? Erre a kérdésre még a szegedi népelet és a hazai paprikatermesztés tudós kutatója, Bálint Sándor sem tudott egyértelmű választ adni, csupán lehetőségként említi, hogy talán a XVIII. században a Balkán felől Szeged környékére betelepedett bolgárok, vagy a Kalocsa vidékére került bunyevácok hozták volna magukkal, s azt a termesztési kultúrát fejlesztette volna azután a helyi lakosság világhírűvé.

A *makói hagymatermesztéssel* sokat foglalkozó Erdei Ferenc szerint a tájörzset kialakulásában elsősorban természeti tényezők, éghajlati és talajadottságok játszottak közre, de kétségtelenül szerepe volt a földbirtok elaprózottságának is, ami mindenhol fontos tényező az intenzív, munkagényes kertészettel jellemezhető tájörzsetek létrejöttében.

Más vidékeken, mint például a felvidéki *Csallóközben*, valamint a *Mátyusföld* délkeleti részén, továbbá az Aszód–Hatvan térségében lévő *Galga-mentén*, vagy az erdélyi, tréfásan Murokországnak is nevezett *Alsó-Nyárad-mentén* elsősorban azért alakult ki már évszázadokkal ezelőtt markáns *zöldségtermesztő* körzet, mert – egyéb kedvező körülmények mellett – viszonylag közeli és jól megközelíthető felvevőpiaccal rendelkeztek.

A *Heves környékén* virágzó *dinnyetermesztésről* úgy tanultuk, hogy azt elsősorban a vidékre jellemző laza, könnyen felmelegedő homoktalaj hozta létre, de hát más vidékeken is van homok elég, s ott mégsem alakult ki a tájtermesztésnek ez a formája. Nyilvánvalóan szükséges volt ehhez a hevesi embereknek valami speciális képességére, s ki tudja még mi minden körülmény kedvező összejátszására. Hasonlóképpen nehéz volna megmondani, hogy Pest határában miért éppen

*Vecsesen*, és újabban még néhány környékbeli településen termelnek olyan mérhetetlen mennyiségű és kiváló minőségű *káposztát*.

De még *történelminek* nevezett *borvidékeink* kialakulásának tényezőiben is sok a bizonytalanság, pedig egy részük létrejöttének története nyilvánvalóan a római, vagy talán még régebbi korig nyúlik vissza. Esetükben nyilvánvalóan igen fontosak a természeti tényezők, a talajadottságok, a lejtési szögek és irányok, de hogy nem pusztán ezek adták a badacsonyi, vagy a tokaji borok rangját, azt jól mutatják az 1950-es esztendőben kezdődő emberi beavatkozások, amikor pontosan a *hagyomány rendjével való szembefordulás* okozta az évszázadok alatt létrehozott termelési értékek devalválódását.

Még hosszasan szaporíthatnánk a példák számát, de talán az elmondottakból is kiderül, hogy a különböző természeti tényezők mellett jelentős mértékben az *emberi rátermettség, hajlam, hozzáállás* hozta létre és formálta ezeket az értéktöbbletet hordozó, hagyományos termelésű vidékeket, majd pedig az apáról fiúra szálló *hagyomány* az, ami nehéz időkből is fönntartotta ezeket a teljesítményeket. Ezekre lehetne alapoznunk, amikor a magyar mezőgazdaság rehabilitálására, újjáélesztésére készülünk.

A hagyományos gazdálkodás jól felismerhető, minőséget nyújtó, értéket termelő környezeti nyilvánvalóan azért alakultak ki, mert *ott sikerült az adott földrajzi, éghajlati, piaci, társadalmi és emberi tényezőkkel összhangba hozni a termelés módját, és képesek voltak az adott viszonyokhoz a legcélszerűbben igazodó fajtákat kialakítani, technikát, technológiát létrehozni, fenntartani és folyamatosan tökéletesíteni.*

*Andrásfalvy Bertalan* mutatta ki a Sárközben a középkori és a török uralom idején megvalósított *ártéri gazdálkodás* lényegét. Amikor nem gátak közé szorították a folyót, hanem *nagyvízkor* – mert akkor árvíz nem volt – célszerűen kialakított és fenntartott ágakba, holtágakba, fokokba eresztették a vizet. A folyó és a szántóföld közé nem húztak gátat, élő, természetes és célszerű kapcsolat volt a folyó és a termőföld között. Engedték, hogy a folyó éljen és lélegezzen. Olyan rendszer volt tehát az Alföldön századokkal ezelőtt, mint ami Hollandiában a mai napig elevenen él. Hasonló rendszert mutat be *Timaffy László* a Szigetköz népeletéről írva: az ember és a víz harmonikus, célszerű együttélését, ami csak a nemzedékeken keresztül összegyűlt és átörökített tapasztalatok hagyományozódásával volt elképzelhető és megvalósítható. A *körülményekhez való célszerű alkalmazkodás* jelenti tehát ebben az esetben azt, amit *hagyományos gazdálkodásnak* nevezünk.

2. A *hagyományos népi építkezésnél* is a célszerűség, az adottságokhoz való alkalmazkodás a lényeg. Falusi épületeink nagyszerű találmánya a *tornác*. A házból tekintve kívül, az udvar felől nézve pedig belül van egy tér, amit nem kell fűteni, de fedél alatt lévő, védett hely. A másik praktikum az *ólaskertek* rendszere: Cegléd, Nagykovácsos táján, a Tápió mentén és még számos helyen – például Mezőkövesden is – a településeket *szállaskertek, ólaskertek* gyűrűje vette körül. Itt tartották az úgynevezett heverő, tehát nem igazított és nem fejt nagyállatokat, nem pedig benn a faluban, vagy városban lévő belső telken. Ma, amikor a paraszti gazdálkodás ismét kiteljesedőben van, az ólaskertes településszerkezet célszerűen kínálkozik a házkörüli állattartás környezetszennyezési problémáinak enyhítésére.

A falusi építkezésben olyan jelentősége is volt a hagyománynak, hogy abban mindenki el tudott igazodni, a sokféle változat között mindenki megtalálhatta a számára legmegfelelőbbet. A falusi házak építésének minden falubeli mestere, vagy legalábbis ismerője volt. Mint a művészet-történet zárt korszakaiban, aki építkezett, ebben a „stílusban” gondolkodott. Életformája ezt tette indokoltá, ebben a környezetben kialakult ízlése ezt tartotta szépnek. Eszébe sem jutott, hogy ő másként építse fel a házát. A *hagyomány azt a biztonságot jelentette*, amelyben az ügyefogyottabb ember is el tudott igazodni. Nem kellett mindenkinek egyéni ötletessége, vagy ötlettelensége, ízlése, vagy ízléstelensége szerint építkeznie.

3. A *hagyományos társadalmi szerveződések* csak a XIX. század második felétől, gyakorlatilag a kiegyezést követően alakultak ki hazánkban, mert a reformkori nemzeti kaszinókat az önkényuralom elsöpörte. A vallási, társadalmi, gazdasági és kulturális alapokon formálódó szervezetek célszerű módon, hasonló érdeklődésű és érdekeltsgű közösségekre tagolták a társadalmat. Ezeknek a szervezeteknek volt belső önkormányzatuk, az emberi szolidaritás, az egymásba vetett bizalom tartotta össze őket. 1948 után az újabb önkényuralom ismét tönkretette ezeket a hagyományos társadalmi szervezeteket. Csak 1990 után kezdődhetett meg a társadalom eme sejtjeinek

újjaépítése, a társadalmi szervezetek működésének feltámasztása. Fontos tehát, hogy megismerjük a hagyományos társadalmi szerveződések szellemiségét, hogy magunkba szívjunk belőle annyit, amennyi szükséges ahhoz, hogy előbb-utóbb ismét betölthessék hivatásukat, ha újja akarjuk építeni társadalmunkat.

E néhány példa alapján is megfogalmazhatjuk tehát, hogy a hagyomány elsősorban nem formai elemeket jelent, hanem *az életformát, a gondolkodásmódot, az értékrendet*. A hagyomány a *célszerűséget* jelenti, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való alkalmazkodás nemzedékeken keresztül fölismeret és tökéletesített stratégiáját. Magyarán *az egyén, a közösség és a környezet optimális viszonyát jelenti a hagyomány*.

V. A hagyományhoz való visszatérést, az abból való kiindulást nálunk általában ellenséges közegben kellett megvalósítani. Gondoljunk csak a Bartók és Kodály zenéjét fogadó gyűlölködésre, a Gyöngyösbokrétá körüli fintorgásra, a *Vass Lajos* Röpülj páva vetélkedőit kísérő csúfondáros, gunyoros hangokra. „*Ugyan biza, ki énekel ma már magyar népdalt*” – kérdezte valaki a Népszabadságban, a kabarék díszes társasága pedig „*röpülj pulykázott*”. A magyarság ellenségei ugyanis nagyon jól tudták és tudják, hogy ha a nemzet hagyományban gyökerező immunrendszere csak valamelyest is regenerálódik, netán megerősödik, akkor már nem tehetnek velünk azt, ami nekik tetszik. Ezért kísérte a hazai táncházmozgalmat kezdettől fogva bizalmatlanság, gyanakvás, nacionalizmussal, sovinizmussal való vádaskodás. Újabban pedig a legyintgetés: nincs már érdeklődés a néphagyomány iránt, leáldozott a divatja a néptáncnak, a népdalnak, a népművészetnek.

VI. *Milyen jelentősége lehet a hagyománynak a XXI. században*, vagy ha úgy tetszik a harmadik évezredben? Elsősorban talán az, hogy a hagyományban kereshetjük és találhatjuk meg a nemzet kollektív értékeinek folytonosságát. A természetes módon, saját belső törvényei szerint fejlődő társadalom, akármilyen külső hatások érik, békés és civilizált körülmények között fel tudja dolgozni ezeket, és hagyományaiba építve meg tudja valósítani életének szerves folyamatát. A mi népünk számára, amely rengeteg idegen hatásnak volt – és van – kitéve, és a változások rendszerint erőszakos körülmények között, véres megrázkódtatások közepette érték, különösen fontos, hogy folytonosságát megőrizze, identitását megvalósítsa.

Az egészséges kollektív emlékezet nyilvánvalóan szelektál. Befogadja azt, ami a közösség, a nemzet fennmaradása szempontjából fontos, és kiejti a lényegtelent, a haszontalant, a károsat. A hagyománynak ezt a tulajdonságát ismerte fel *Gunda Béla*, amikor megfogalmazta, hogy a hagyomány nem csak az ősiséget fejezi ki, hanem a nép, a közösség által befogadott, életformájába illesztett, nemzedékről nemzedékre adott jelenségek – és tegyük hozzá: tapasztalatok – fogalmát is. „*A nagy népi kohó izzásában – írta – hagyományossá ötvöződik az új is.*”

A nemzet emlékezte természetesen működhet jól is, rosszul is, miképpen a veszélyt jelző, önfenntartást szolgáló reflexeink is ki-kihagyhatnak, s mint tapasztaljuk, időnként ki is hagynak. De ami „hagyománnyá ötvöződött” a népi emlékezet kohójában, az mind arra szolgál, hogy *növelje a közösség, a nemzet túlélésének esélyeit*.

